

JOAN BROSSA

Poemes transgredits

JOAN
BROSSA

Poemes transgredits

■ Nørdicalibros

Índex

Joan Brossa

pàg. 7

Joan Brossa, del sonet a la sextina

Glòria Bordons

pàg. 9

La gàbia del llenguatge

Manuel Guerrero Brullet

pàg. 15

Poemes transgredits

pàg. 19

Llistat de poemes

pàg. 123

Joan Brossa

(Barcelona, 1919 - 1998)

Poeta, dramaturg i artista en llengua catalana, es va formar en l'estètica de les avantguardes del segle xx. Va ser un autor singular i autodidacte que va escriure les seves primeres proses al front de guerra. En els primers anys de postguerra coneix Joan Miró, que esdevindrà un dels seus principals amics. Comença a escriure imatges hipnagògiques que ensenya a J. V. Foix, el qual li recomana escriure sonets per canalitzar la seva creativitat i aconseguir un major domini formal del poema.

Va ser cofundador de la revista *Dau al Set* junt amb Joan Ponç, Arnau Puig, Modest Cuixart, Joan Josep Tharrats i Antoni Tàpies. Amb la coneixença del poeta i crític portuguès João Cabral de Melo, que l'introdueix al marxisme, l'obra del poeta català entra en una dimensió més realista que es reflecteix en el poemari *Em va fer Joan Brossa* (1950).

La seva obra poètica, molt vinculada al neosurrealisme i a un realisme quotidià, és extensa, abundant i complexa. A causa de la censura, Brossa publica poc durant el franquisme.

L'aparició del volum *Poesia rasa* (1970), que recull llibres escrits entre 1943 i 1959, contribueix a convertir-lo en un dels autors més destacats de la poesia catalana del segle xx.

També va ser autor d'una extensa obra dramàtica que ell mateix anomenà poesia escènica, en la qual reivindicava els gèneres parateatral com la prestidigitació, l'*streapectase*, el transformisme i accions teatrals i musicals precedents del *happening* i la *performance*. I també és creador d'una personalíssima obra plàstica que comprèn poesia visual, poemes objecte, instal·lacions i intervencions urbanes.

La seva obra poètica, teatral i artística, encara que reconeguda tardanament, ha exercit una considerable influència en la creació contemporània de poetes i escriptors, artistes, dissenyadors, fotògrafs i arquitectes.

Joan Brossa, del sonet a la sextina¹

Glòria Bordons

Vicepresidenta d'Estudis de la Fundació Joan Brossa

Com és conegut, Joan Brossa començà a escriure sonets a principis dels anys quaranta gràcies al consell de J.V. Foix. El contingut era, al principi, el mateix de les imatges hipnagògiques amb què havia començat la seva aventura poètica. Però a poc a poc hi anà incorporant la realitat i, com ell mateix comentà sobre aquesta forma: *Es prestava per a la síntesi d'abstracció i realitat que jo em proposava de fer.*² D'entrada l'havia concebut com un mer exercici literari per anar dominant la forma, però ben aviat va comprendre que era molt adient per al contingut que volia comunicar. Per això va arribar a dir: *El sonet és la pedra de toc.*³ L'estructura tancada del sonet l'obligà a un replantejament de les imatges hipnagògiques. Continuaren predominant els sintagmes nominals i la frase curta pròpia de l'experiment hipnagògic, però les subtils associacions inconscients que unien les diferents frases s'anaren fent més explícites, fins al punt de convertir els poemes en un discurs coherent que, encara que d'una manera oculta, intentava transmetre un contingut. En general, els sonets dels

primers llibres: *La bola i l'escarabat* (1941-43), *Fogall de sonets* (1943-48) o *Sonets de Caruixa* (1949) parteixen d'una anècdota molt feble i d'unes imatges basades en realitats naturals. D'altra banda, s'abandona la tercera persona de les imatges hipnagògiques per adreçar-se a un tu, que tot sovint s'identifica amb el lector. Així mateix, hi abunda l'element nominal, tot procurant de triar unes paraules en què el component sonor és molt important.

Després d'aquest començament, que queda reflectit en la revista *Dau al Set*, hi ha un petit parèntesi en l'interès pel sonet. Són els anys dels inicis de la poesia estreta de la realitat (cal recordar que *Em va fer Joan Brossa*, llibre que representa una ruptura radical en l'estructura i el llenguatge poètic, és de 1950) i de l'oda sàfica (en comença a escriure el 1951). Però ben aviat Brossa torna al sonet amb una experiència nova: la simplificació extrema de la frase fins a convertir-la en quasi un telegrama. Els versos són successions d'oracions que queden tallades i interrompudes. S'eliminen els verbs i el resultat és una unitat fragmentada, que el lector ha de recompondre per captar la totalitat del missatge. Això succeeix a llibres com *Mercurial* i *Viltinença* de 1952 i torna a produir-se, encara amb més intensitat, a *Malviatge* de 1954. En aquest darrer, la violència infringida al llenguatge és total. S'usen interjeccions o noms intel·ligibles i s'escurça el vers, fins a arribar a versos de quatre, tres o una síl·labes, en què cal abandonar tota possibilitat de comprensió.

Aquestes experiències rupturistes es repetiran de tant en tant dintre de la llarga producció de sonets brossians. Sobresurten en aquest camp llibres com *Sonets del vaitot* de 1965-66

o *Els ulls de l'òliba* de 1974, on trobem sonets visuals.⁴ Entremig, una llarga corrua de llibres de sonets compromesos socialment (com *Catalunya i Selva* de 1953-54 o *Coresforç* de 1955) o de temàtica amorosa. Tot i que aquesta darrera faceta de Brossa no és tan coneguda, cal destacar una bona colla de llibres de sonets que giren al voltant d'alguna aventura amorosa. *Cant* de 1954, *Dotze sonets a Victòria* de 1957, *Sonets a Gofredina* de 1967 o *Flor de fletxa* de 1969-70 són fites importants en la història de la lírica amorosa catalana, especialment per la introducció de l'aspecte de la quotidianitat en l'enfocament del tema i, fins i tot, la incorporació de la veu de l'estimada als poemes.

Brossa mantingué l'interès pel sonet fins gairebé la seva darrera etapa literària. Fins i tot, inventà una forma híbrida: la del sonet amb paraules-rima, a partir de l'experiència amb les sextines. En resum, el sonet fou, d'una banda, un cavall de proves privilegiat i, de l'altra, una de les seves formes més preuades, fins al punt que l'utilitzà com a introducció al llibre *Poemes visuals* de 1975, per convertir-lo en un manifest d'alliberament dels mots.⁵

Pel que fa a l'experiència de la sextina, és molt més tardana i acotada en el temps, de manera que volgué arreplegar-ne tota la producció realitzada fins aquell moment en el llibre *Viatge per la sextina* (1976-1986). L'inici en aquesta forma fou producte d'una casualitat: en la revista *Els Marges* núm. 4, de 1975, coincidí la publicació d'una peça escènica de Brossa (*Tríptic* de 1957) amb un article de l'estudiós Josep Romeu: «Tres sextines del primer quart del segle XVII. Notes a un gènere poc atès a les lletres catalanes». Això permeté a Brossa

solucionar els dubtes que sobre la sextina tenia des de feia temps i llançar-se de ple a aquesta fórmula antiga i complicada.⁶ Gràcies a això la sextina passaria a ocupar el lloc de l'oda com a forma ideal per a l'homenatge i la reivindicació política. Ell mateix parlà d'aquesta composició poètica com d'una estrofa difícil de practicar, però s'hi llançà perquè volia superar la dificultat i perquè el component important de joc amb les paraules que contenia li permetia experimentar des d'una perspectiva diferent a la del sonet. En el seu primer llibre, *Sextines 76*, hi predominen les sextines de caràcter polític (com es pot veure per la data del primer llibre, les sextines coincidiren amb un període molt important i reivindicatiu per a la història del nostre país), però alhora n'escrigué moltes que es mouen en l'experimentació lúdica.⁷ Després continuaria en uns altres tres llibres, on alternaria els jocs visuals o lingüístics⁸ amb els homenatges a personalitats admirades, la commemoració de grans esdeveniments o el dia a dia de la seva vida. Tot seguit passaria als sonets amb paraules-rima (*Qui diu foc, diu flama* de 1978) i tancaria el cicle amb el llibre *Furgó de cua* (1987-1991), publicat el 1993, on s'alternaven les dues formes dintre d'una línia de reflexió íntima, molt lligada a la que desplegà també en els altres llibres de la dècada dels noranta.

Ens satisfà en gran manera la sortida al carrer d'aquesta antologia de formes clàssiques transgredides perquè, tot i que alguns sonets de Brossa circulen molt per les xarxes socials i s'han fet famosos per la contundència i la radicalitat essencials,⁹ no és gaire coneguda la seva abundant producció poètica en aquest camp. I és important reivindicar-la per-

què Joan Brossa no és únicament el nostre poeta visual més internacional, sinó també un avantguardista que usa les formes mètriques tradicionals d'una manera totalment diferent (gairebé com un prestidigitador fa amb les cartes), perquè escriu des de sonets surrealistes a visuals, experimenta constantment amb el llenguatge i les regles de cada composició, i és capaç de transformar el sonet i la sextina en composicions conceptuals o cibernètiques.

1 Aquest pròleg és una reelaboració d'una part del que precedia l'antologia *A partir del silenci*, publicada per Galàxia Gutenberg/Cercle de Lectors el 2001, p. 12-17.

2 Jordi Coca, *Oblidar i caminar*, Barcelona: Ed. La Magrana (L'esperver Llegir, 42), 1992, p. 23.

3 En l'entrevista esmentada a la nota 1, p. 23.

4 El més significatiu, sens dubte, és l'esquema numèric del patró del sonet.

5 El sonet és «La gàbia del llenguatge», darrer del poemari *Els ulls de l'òliba* de 1974.

6 I alhora iniciar una forta amistat amb el Dr. Romeu i Figueras.

7 Hi podem trobar sextines numèriques, alfabètiques i, fins i tot, una sextina conceptual que n'explica la forma.

8 Els exemples més extrems són la sextina visual que clou el llibre *Viatge per la sextina* i la famosa sextina cibernètica, confeccionada amb l'ajuda d'un ordinador, al qual se li van donar unes ordres i regles gramaticals i semàntiques. L'ordinador va produir un centenar de sextines i el poeta en va triar una.

9 En aquest sentit són molt populars tant «Final», de 1975, dedicat a la mort de Franco, com «Eco», pertanyent a *Sonets del vaitot* (1965-1966).

La gàbia del llenguatge

Manuel Guerrero Brullet
Comissari de l'Any Joan Brossa

El juliol de 1975, Joan Brossa publicava el llibre *Poemes visuals* a la popular col·lecció d'Els llibres de l'Escorpí d'Edicions 62. Després d'haver estampat en la mateixa col·lecció els volums *Càntir de càntics*, el 1972, i *La barba del cranc*, el 1974, es decidia a donar a conèixer una selecció de la seva poesia visual pertanyent al conjunt de les quaranta-quatre sèries dels *Poemes habitables* (1969-1971). *Càntir de càntics* inclou els llibres *Odes del vell amor* (1951), *Mercurial* (1952) i *Viltinença* (1952), aquests dos darrers de sonets. Mentre que *La barba del cranc* recull els sonets dels llibres *La porta* (1954), *Coresforç* (1955) i *Quatre sonets* (1958). De manera que el que feia Brossa aquells primers anys setanta era completar i continuar la publicació de la seva obra inèdita que en gran part havia impactat la societat literària catalana amb l'aparició, el 1970, del volum *Poesia rasa*, primer gran recull de la seva extensa producció poètica escrita del 1943 al 1959.

El que m'interessa de destacar, en tot cas, és que Joan Brossa va obrir, o prologar, el seu llibre *Poemes visuals*, el 1975,

amb un sonet titulat «La gàbia del llenguatge». Prologar un llibre de poesia visual amb un sonet és tota una declaració d'intencions de la seva revolta poètica singular i irreductible. Tant els sonets com la poesia visual formen part d'una mateixa obra poètica. Un sonet que, tal com el mateix autor afirma a la nota final del volum, havia «acabat l'estiu de l'any passat», és a dir, el 1974. Així que mentre estava preparant la seva selecció de poemes visuals, Brossa enllestia un nou llibre de poemes, bàsicament sonets, *Els ulls de l'òliba* (1974), que havia d'aparèixer uns anys més tard, el 1982, a la Col·lecció Poesia 3 i 4, de València. El sonet esplèndid és el que clou el llibre *Els ulls de l'òliba*, i que ara recuperem, també, com a pròleg d'aquesta antologia *Poemes transgredits*, a cura d'Àurea Juan Perelló:

LA GÀBIA DEL LENGUATGE

El cap dels homes és un món petit?
¿Quants de mons em separen de la imatge
del món? ¿El dia és nit o bé la nit
dia? Quants d'arbres formen el boscatge?

La imatge és el real o bé ens confon?
Il·lusió real o fals informe?
El meu llenguatge ja no imita el món,
sinó que amb mots ben lliures el preforma.

Fora mons de segona mà! En l'intent
arrenco la disfressa del llenguatge.

Deslliura els mots, paisatge de la ment!
Xarxa conceptual, bon vent, oratge

i mar per córrer! Em sembla un mal ardit
si el món no és sinó un cap engrandit.

Des del primer llibre de sonets, *La bola i l'escarabat* (1941-1943), Joan Brossa no havia deixat d'escriure i d'experimentar amb la forma del sonet fins a les darreres conseqüències. Portant més enllà les lliçons i les investigacions de J. V. Foix amb el sonet, tot cercant la ruptura formal i conceptual en llibres com *Makviatge* (1954) o *Sonets del vaitot* (1965-1966), Joan Brossa arriba, amb *Els ulls de l'òliba*, a fer un pas més i a abandonar, per bé que no permanentment, el sonet. «Fora mons de segona mà!», exclama el poeta. «El meu llenguatge ja no imita el món», afirma, tot maldant per arrencar la disfressa del llenguatge. Davant de la poesia retòrica proposa una poesia essencial, amb «mots ben lliures» que anirà desenvolupant en tots els llibres de l'anomenada poesia quotidiana, i alhora en les noves formes poètiques sintètiques que practica: la poesia visual, la poesia objectual i, més endavant, les instal·lacions i les intervencions públiques. Alliberar els mots de la xarxa conceptual del llenguatge.

A «Mots», pertanyent al llibre *Sonets del vaitot*, el poeta es demanava: «Jo no sé pas si un dia podré escriure / el mot en tant que mot i objecte lliure». I, efectivament, en la seva investigació poètica Brossa arriba, en una exploració contemporània dels moviments de l'art pobre, el conceptual i el minimalisme, a una poesia despullada, a una poesia rasa.

Aleshores, les lletres de l'alfabet, i la seva transformació en múltiples jocs i metàfores, esdevenen un dels elements més significatius de la seva poètica.

I malgrat això, tanmateix, en la seva recerca poètica múltiple i ingent, tot seguit, després d'haver exhaurit el sonet, Joan Brossa descobreix la sextina, la complexa forma creada pel trobador Arnaut Daniel, el mestre del *trobar clus*. Fascinat per la riquesa i la dificultat de la sextina, i l'analogia entre aquest gènere medieval i la música dodecafònica, Brossa es llença a l'experimentació amb la sextina i, poc després, el 1977, publica *Sextines 76*, primer llibre al qual, ben aviat, succeiran tres nous lliuraments inclosos al volum magistral *Viatge per la sextina* (1976-1986), on desplega un complet, lúdic i divers arsenal, formal i conceptual, dels temes més habituals de la seva poesia de maduresa.

La reflexió sobre el llenguatge, la màgia, el joc, la vida i els seus elements més quotidians, així com alguns dels autors i creadors més estimats pel poeta, com Richard Wagner, Leopoldo Frègoli, Joan Miró, Arnold Schönberg o Harpo Marx es passen per aquesta selecció de poemes, que conté un fil musical ben subtil. «L'art és vida, i la vida, transformació», deia Frègoli, en un conegut lema que Brossa va fer seu per definir la seva obra. Una obra transgressora i alliberadora, en la tradició de l'avantguarda, que no deixa de sorprendre'ns i d'admirar-nos novament.

Poemes transgredits

EL COR ALAT

«...el regne de la nit,
d'on vaig ser despertat...»

RICHARD WAGNER

Deu. Quan el cel s'acabi tornarà
A ploure. *Cent.* La nit, fràgil, l'espanta
Un guant. Rebrego, amb una sola mà,
La pinzellada dolça. *Cent noranta.*

Subjecta la vareta a l'arbre astral.
Mil. Vasos: delectança de posar-hi
La veu urgent. El mal agrada i, dalt
De la muntanya, un bes dóna al desvari

La vaca. Compto: *vuit-cents, nou-cents, mil.*
Contra un Samsó de murs lluu l'estelada.
La lluna treu les mans de l'esmeril.
I pensar que, amb bellesa tan preuada,

La nit no és de regnes bell confi:
És que la terra volta sobre si.

COLLAGE

Hiverns de fera ens escanyen. I, J,
O, P, Q, R, S, T, U, V.
El globus fuig de color de gas. Cota
1.144. L'ombra ve

Fent jeroglífics de peixos. Es nota
Que allò correcte és allò fugisser,
Retorçat. Prou de tirar la pilota
Vermella al centre vespertí. B, C,

E, F. Vull enastar el peix que llaures
En el bocí vespertí de les aures.
D'aire ofuscats a les torratxes. 100

Artistes 100. Gaudir dels drings. La lluna,
Després del camp, dura, senzillament.
Rossweissa, Ortlinda, Waltrauta, Sigruna.

PEIX PEIX PEIX

PEIX PEIX

PEIX

P. A.

grana
72

El peix gros

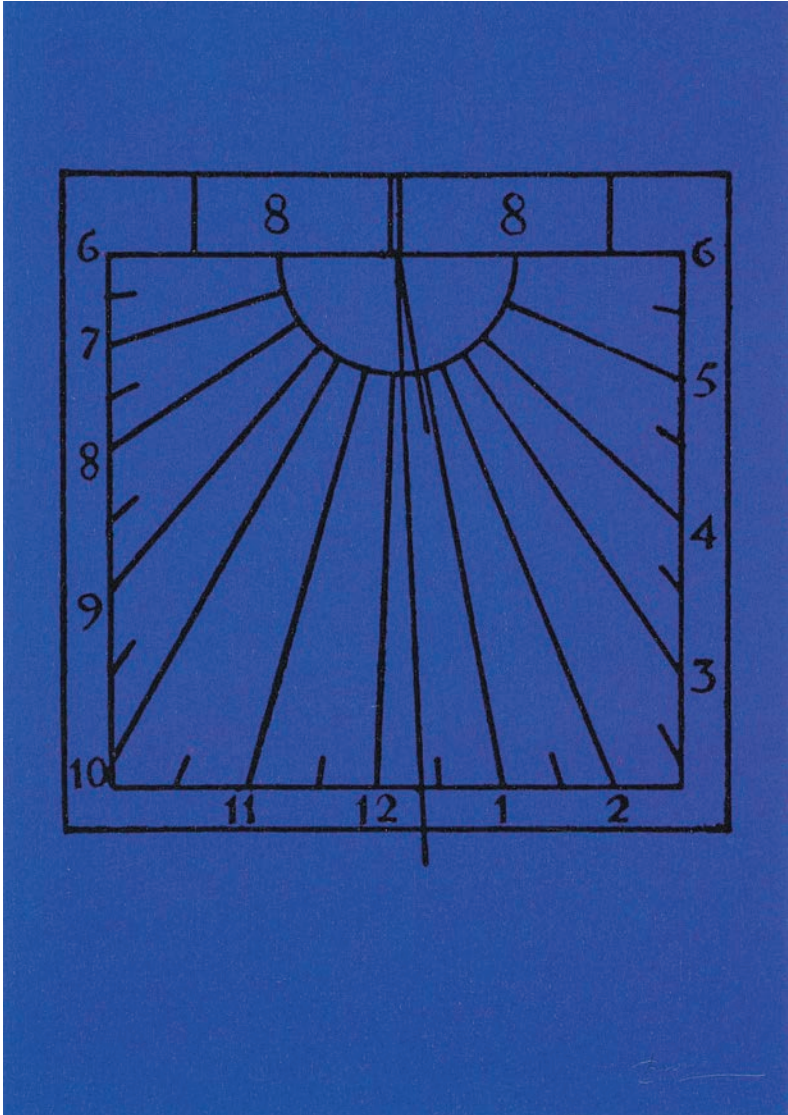
MAL CADUC

Colo cafè al faldó de la camisa
D'ella, abans que el gall vingui a trasbalsar
Amb el seu cant la lluna que ens encisa.
Faig una espelma, gran, de sèu humà.

El cor del soterrani s'il·lumina;
Blanca cortina, suspesa, fent rar
L'arbre diví per on el sol declina,
Substitueix per mi el fons de la mar.

Pèl moixí, herba màgica del rostre!
On bo i cavant trobava ocults tresors,
L'experiència res més no em mostra
Que les sabates velles, ai!, dels morts;

I torna al pedestal amb altivesa...
I jo sense sortir de la sorpresa...

Nocturn

TARDA A

Que vingui. Més. Més. Ple de perfum. Croc.
Esquerda al ciment. Més. Torrent. L'aresta.
Munt de pedres. Es banyen. Veig el lloc.
Més. Té posat el blau, veig, la tempesta.

Alè Helena. Mitja pinta moc,
Lluna, el cap, des de lluny. Espera, és festa.
Esp. A l'orella. I ell. Sí, jo. Fum, foc.
Sedució ondulant, fumant. Més. Resta.

Or i argent escoltaven ferro i fusta.
Flota sota, banyista, el pont, nedant.
La cabellera sura, fresca, justa.

Al lluny els ulls, muntanya. Clac. El fang.
Les busques, ell, donant la volta trista.
El rellotge. La fam. El vi. La sang.

On és el guia?

On és el guia?

SUBRATLLA NOCTURN

Eh? El portal.
Su! Fff! La resta.
Uu! Grss! És alt,
alt. Ocell. Festa.

Què dius? El mal.
El pecat. Llesta.
El fúmeral
ombrós. Agresta.

Ah ja! Cobrir.
Oh! Amor! Una.
Un remolí.

Urk. Mrkrnu. Lluna.
Trsc. El camí.
Fut! Uuuuu! Ru runa.

GRIS...

Gris. Jo. Refre-
ga. Si no. Mi-
ques. Això. Crè-
dit. Trèvol. Vi-

des. El tren. Se-
da oient. El lli-
bre. Boca se-
ca. Raça. Fi-

bres. Astre. Gu-
tural. Real.
El pal. Ai! Du-

rada. Edat. Pal-
mes. El nom. Ju-
ra. Matinal.

DIA DIES...

Dia dies
Rampellut
Graderies
Un embut

Pedgeries
Solitud
Alegries
Percebut

Unes ales
Jo i jo i jo
Les escales

De debò
Les bengales
Una flor.